

лісу... і вибрана – як простолюдінка між царівен і між королівен; я слухаю – і не чую тебе окремо, бо ні голос, ані кров твоя не існують поза мною. Ми один клубок... Ми сплетені і зцементовані, пророслі одне крізь одного, мов квітка крізь камінь...» [3, с. 13–14]. Жінка-берегиня все зробить заради порятунку коханого: «Лягла би під колеса машини, в якій на тебе чапують хижаки. Росла би підшовною квіткою під твоїми підшовами, коли б тобі було від цього легше» [3, с. 130]. Жінка-жертва страждає через особисту безпорадність: «Ти його любиш, розуміючи всю абсурдність і ненормальність своєї любові до нього, приймаючи такого, яким він є; жорстокого, безвідповідального, ніжного, п'яного, брехливого» [3, с. 130]. Одинокі жінка переживає нестерпний стан буття: «Ти думаєш, що я божевільна! А я просто нещасна, бо не вислухана до кінця жодною людиною в світі.. оце ось так...» [3, с. 62]

М. Матіос наголошує, що в сучасному суспільстві спілкування чоловіка і жінки не є діалогом рівних, жоден з чоловіків героїні не намагається пізнати її, вона для них – об'єкт бажання, і тільки, нікого не турбує її внутрішній світ. «Він чи то любив мене, чи грався зі мною, як великий німий, – мовчки. Без клятьби. Без обіцянки, але що найобразливіше – без розпитувань. Його не-розпитування ображало неймовірно. Я не почувала себе живою істотою, коли він не цікавився нічим, що могло мати бодай якусь дотичність до мене». [3, с. 75].

Болісною для М. Матіос є й тема старіння жінки. Героїні повісті «Життя коротке, щоб казати «ні»» всього сорок п'ять років, але вона вже соромиться себе, своїх років, боїться своїх почуттів... «мені страшно мого віку... мені треба думати про майбутні онуків і клімакс, а я, як дівчинка, плачу в подушку, коли він каже «... за півгодини!», а з'являється за місяць» [3, с. 80]. У творі «Смак пристрасті» героїня «... обожнювала панчохи. Тонкі, еластичні, блискучі, і винятково чорні, що туго обвивали лікоть... і приховували дрібну сітку тріснутих кров'яних капілярів, які щодалі докучали більше й більше... Нічний неспокій пік оптом шкіру, і під очима сяялася м'ячка перших зморшок» [3, с. 37–38].

Отож, спираючись на висновки українських та зарубіжних літературознавців з питання «жіночого письма», а також на власне дослідження, можемо виокремити особливі ознаки «жіночого письма»: філософсько-психологічний роман Марії Матіос «Чотири пори життя» характеризується такими ознаками «жіночого письма» як розповідь про стосунки чоловіка і жінки, детальне вивчення внутрішнього світу особистості, автобіографічні мотиви, елементи сповідальності, наратив від першої особи, ведення щоденника тощо. Специфіка буття жінки позначена різноманітністю та багатогранністю його, загалом символічних, проявів: коханої жінки, жінки-берегині, жінки-жертви, одинокої жінки.

Здійснене дослідження не є вичерпним. Результати подальшого аналізу особливостей жіночого письма в українській літературі будуть відображені в наступних публікаціях.

Література:

1. Зборовська Н. Феномен жіночої прози обговорювали київські літератори / Ніла Зборовська // Літературна Україна. – 2002. – 6 червня. – С. 6.
2. Землякова Т. Жіноче письмо як вид субверсії [Електронний ресурс] / Тетяна Землякова. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Arif...3/Zemlyakova.pdf. – Назва з екрана.
3. Матіос М. Чотири пори життя / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 264 с.
4. Насмінчук І. Гендерна проблематика роману «Майже ніколи не навпаки» Марії Матіос : до проблеми інтертекстуальних зв'язків / Ірина Насмінчук // Філологічні науки. Літературознавство. – № 12, 2012. – С. 101 – 105.
5. Рижкова Г.-П. М. Українська «жіноча» проза 90-х років ХХ-го ст. : Жанрові й наративні моделі та лінгвопоетика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 – «українська література» / Галина-Параска Миколаївна Рижкова. – Кіровоград, 2008. – 22 с.
6. Стельмах Х. М. Творчість Ясмін Тешанович у контексті жіночого письма : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.01.03 / Христина Миколаївна Стельмах. – Львів, 2004. – 22 с.
7. Таран Л. В. Жіноча роль : [монографія] / Людмила Василівна Таран. – К. : Основи, 2007. – 128 с.
8. Тебешевська-Качак Т. Художні особливості жіночої прози 80-90-х рр. ХХ століття. Монографія. / Тетяна Тебешевська-Качак. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 192 с.
9. Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття. Монографія [Електронний ресурс] / Софія Філоненко. – Режим доступу: <http://refdb.ru/look/2096147-pall.html>

УДК 80:811.11:08

Т. В. Панькова,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

ГИПОТАКТИЧНА КОНСТРУКЦІЯ ЯК НЕПРЯМИЙ МОВЛЕННЄВИЙ АКТ

У статті йдеться про комплексні мовленнєві акти, репрезентовані складними синтаксичними конструкціями з провідним гіпотактичним зв'язком. Автор обстоює тезу про те, що дані структури утворюють інтегрований блок неоднорідних комунікативно-прагматичних типів висловлювання, котрий має загальну мовленнєву інтенцію. Відповідно до прагматичної установки мовця остання може не збігатися з формальною, поверхневою, структурою конструкції, що призводить до функціонування об'єкта дослідження у якості непрямого мовленнєвого акту.

Ключові слова: гіпотактична конструкція, мовленнєвий акт, непрямий (комплексний) мовленнєвий акт, ілюктивна функція.

ГИПОТАКТИЧЕСКАЯ КОНСТРУКЦИЯ КАК КОСВЕННЫЙ РЕЧЕВОЙ АКТ

В статье рассматриваются комплексные речевые акты, представленные на формально-грамматическом уровне гипотактическими конструкциями. Данные структуры представляют собой интегрированный блок неоднородных коммуникативно-прагматических типов высказываний с общей речевой интенцией. При несовпадении прагматической установки говорящего с поверхностной структурой предложения, они выступают в роли косвенных речевых актов.

Ключевые слова: гипотактическая конструкция, речевой акт, косвенный (комплексный) речевой акт, иллюктивная функция.

HYPOTACTIC CONSTRUCTION AS INDIRECT SPEECH ACT

The article deals with the question of complex speech acts represented by syntactic constructions the immediate constituents of which are united on the basis of subordination. The author proves that such structures form an integral unit of non-homoge-

neous communicative-pragmatic types of utterances characterized by the general speech purpose. Depending on the communicative purpose of the speaker, the latter may not coincide with the formal, surface structure of the construction, which results in its functioning as an indirect speech act. So, the conclusion is drawn on that the hierarchy of grammatical relations within a complex speech act isn't isomorphic to the hierarchy of its pragmatic relations; and speech sense syncretism is determined by the pragmatic-semantic discreteness of its constituents – simple speech acts, at the intersection of which they are formed. The speaker's conscious choice of the indirect speech act may be explained by that an implicit way of expressing the intention is a more effective means of arousing the listener's reaction, urging him to certain actions and achieving the desired goal.

Key words: *hypotactic construction, speech act, indirect (complex) speech act, illocutionary force.*

Комунікативний підхід до мови зумовив зростання інтересу до мовленнєвої комунікації в цілому, комунікативного акту зокрема та умовам, що забезпечують процес його протікання. Мовленнєве спілкування, як відомо, – це складний процес, котрий нерідко включає ситуації, коли мовець, вимовляючи певне речення, має на увазі зовсім не те, що говорить. Комунікативна лінгвістика, зорієнтована на вивчення мовного спілкування у реальних умовах, дозволяє по-новому оцінити різноманітні «нетипові» види висловлювань, котрі в силу свого прихованого прагматичного потенціалу можуть становити труднощі для розуміння.

Мовленнєві акти уже давно привертають увагу мовознавців. **Об'єктом** нашого дослідження є непрямі мовленнєві акти (далі – НМА), репрезентовані складнопідрядними реченнями – мовленнєвими одиницями, синтаксичне аранжування яких не ізоморфне прагматичним значенням, що ними виражаються. У зв'язку з цим до **завдань** дослідження зараховуємо: 1) визначення диференційних ознак комплексного мовленнєвого акту (далі – КлМА), а також 2) вивчення механізму виникнення непрямого значення гіпотактичних конструкцій, що є недостатньо вивченим у сучасній лінгвістиці.

Питанням об'єднання дискретних інтенцій в одній складноструктурованій одиниці, «мовленнєвих блоках» чи «макроактах» займалися такі вітчизняні науковці, як І. П. Сусов, М. С. Веденькова, Л. О. Сергієвська. До складних комплексних мовленнєвих актів відносять такі конструкції й відомі лінгвісти сьогодення В. І. Карабан та А. М. Приходько. Як «двоактові» чи «двоілокутивні» висловлювання розглядає ці структури І. М. Кобозева. Непрямі МА становили інтерес для наукових розвідок Дж. Серля, П. Грайса, Д. Вандервекена, Г. Кларка, Г. Г. Матвеевої, М. В. Нікітіна, Ф. С. Бацевич, Л. Р. Безуглої, С. Т. Шабат-Савки та інших дослідників.

У роботі ми спиратимемося на таксономію Г. Г. Почепцова, який називає МА прагматичними типами речень і виділяє п'ять класів: констатив, промісив та менасив, перформатив, директив (поділяючи його на підклас ін'юнктивів (наказів) та реквестивів (прохань)) й квеситив. [6] Додамо до неї ще клас емотивів та метакомунікативів, або контактостановлюючих МА.

Наведена вище – таксономія простих МА. Однак оскільки досліджувані нами гіпотактичні конструкції є синтаксичними одиницями, що за своєю синтаксичною структурою не ізоморфні простим одиницям, з однією пропозицією, з'являється потреба у зверненні до комплексного МА. Відомий український науковець А. М. Приходько зараховує сюди «двоілокутивні» номінації, що є комбінаціями головного та допоміжного МА. На думку мовознавця, частини такого МА знаходяться у субординативному прагмасемантичному зв'язку [7].

Гіпотактичні конструкції розглядаються нами як одиниці, що, будучи оформлені однією синтаксичною структурою, поєднують у собі шляхом прагматичної контамінації два чи більше простих МА, а їхнє синтаксичне аранжування не ізоморфне тим прагматичним значенням, що вони виражають. Корелюючи на синтаксичному рівні із двома структурними частинами складнопідрядного речення, а на семантичному – з двома пропозиціями, КлМА вказують на дискретне використання безпосередніх конститuentів, де кожна ілокуція дотримується чітко окреслених меж свого інваріантного мовленнєвого смислу; а отже, виступають у якості різноїлокутивних висловлювань, головна прагматична установка яких полягає у прескриптивно-сугестивній інтенції мовця.

Різні ілокуції, на яких базується прагмасемантичний устрій досліджуваної синтаксичної одиниці, мають свою конкретну інтенцію. Останню ми тлумачимо у «широкому» значенні як комунікативно-прагматичну категорію, яка відображає суб'єктивний чинник у міжособистісному спілкуванні. На рівні ж мікропрагматики, тобто у «вузькому» значенні, ми, слідом за М. В. Стасів, визначаємо це поняття як «суб'єктивну настанову змісту окремого висловлення, що скерована на управління мовленнєвими діями шляхом добору засобів мовного коду» [1; 6].

Отже, КлМА являє собою «бінарну комунікативну єдність, цілісну послідовність мовленнєвих дій, які утворюють інтегрований блок ієрархічно організованих неоднорідних комунікативно-прагматичних типів висловлювання, поєднаних спільною комунікативною інтенцією» [7].

Однак, як показує аналіз мовного матеріалу, така бі- (чи полі-)нарна комунікативна єдність нерідко побудована на протиставленні первинного й вторинного значення мовної форми. У цьому випадку ми маємо справу з непрямыми МА. Як слушно зазначає Р. Конрад, «непрямий мовленнєвий акт має місце тоді, коли за допомогою мовної структури, яка пов'язана у системі мови з вираженням одного мовленнєвого акту, SA, висловлюється певний інший мовленнєвий акт, SA» [4].

А. І. Бочкарев наводить сім причин використання НМА: 1) неможливість експлікації того чи іншого стану за допомогою прямих МА; 2) збереження «позитивної репутації», як мовця, так і слухача; 3) бажання адресата повідомлення ухилитися від прямої відповіді; 4) створення ілюзії діалогу у монологі; 5) неоднозначність НМА; 6) прагнення мовця передати думку за допомогою мінімальної кількості МА; 7) бажання мовця надати своєму мовленню додаткової експресії (причини употреблення косвенных РА) [2].

На відміну від прямих МА, у яких ілокутивна функція отримує формальне вираження у поверхневій структурі висловлювання, експлікатори, що вказують на істинний комунікативний намір мовця, у поверхневій структурі НМА відсутні. Наприклад,

(1) «I make two requests of you. *One is that you tell no one over there that you have met me. This is because of certain events that happened during the war.*

«I've heard about that».

«What have you heard?»

«The story. (John Fowles)

У даному фрагменті тексту виділені МА з директивною ілокутивною функцією мають формальну структуру констативів. Істинна ілокутивна сила КлМА, що аналізується, отримує експлікацію у словах автора як результат ментальної діяльності адресата у процесі його сприйняття.

Відрізняються план вираження та план змісту й у наступному фрагменті діалогу, репрезентованому гіпотактичною конструкцією. Дана синтаксична одиниця з квеситивною ілокутивною функцією має формальну структуру двох простих

МА-асертивів. Не володіючи структурною ознакою питальності (пунктуаційним знаком питання), її комунікативне завдання, проте, полягає у заповненні інформаційної лакуни – відомостей, яких бракує мовцеві:

(2) «I must tell you something».

«Yes?» <...>

«I have a feeling that you have heard something else. <...>

«Absolutely nothing. I assure you.» (John Fowles)

Декодування, хоча й дещо завуальованих, запитань, відбулося; функцію ж вказівки на семантичні компоненти заданої ілокуції виконують компоненти комунікативної ситуації, завдяки яким «мовні засоби формальної структури МА «прочитуються» як репрезентанти істинної ілокутивної семантики» [5, с. 388].

Не дозволяє трактувати як прямий МА і дискурсивний контекст наступної синтаксичної одиниці. Квеситивна ілокутивна функція у наведеному реченні не знаходить вираження у його поверхневій структурі. Водночас, підтвердженням того, що виділений фрагмент є саме квеситивом, слугує репліка-відповідь адресанта повідомлення (Not at all. My private beach is down there.). Більше того, прагматичний зміст даного КлМА характеризується прагмасемантичною дискретністю його компонентів (двох простих МА) й утворюється на їхньому перетині. Ми маємо справу з метакомунікативним квеситивом, який виконує функцію контактопродовження, котра реалізується у бажанні адресанта (юнака-вчителя, що удирається з цікавості до маєтку семидесятирічного чоловіка-нелюдима) підтримати розмову та дізнатися про нього більше:

(3) He bowed his head. «And I also saw you this afternoon».

«I hope I haven't kept you from your beach».

«Not at all. My private beach is down there» (John Fowles).

До НМА, представлених гіпотактичними конструкціями, ми зараховуємо й такі, у котрих спостерігається спряженість ілокутивних функцій (4). Комунікативні інтенції тут не вступають у протиріччя одна з одною, що дозволяє характеризувати їх як поліфункціональні, а ілокутивну функцію як розширену. Заміщення ілокутивних функцій у таких МА не відбувається.

(4) «Suppose that what I might tell you should mean more to your life than the mere listening?»

«I hope it would.» (John Fowles)

У виділеному фрагменті спостерігаємо поєднання ілокутивних функцій питання та спонукання у межах ілокутивних актів одного типу (з директивною ілокутивною силою). Очевидно, що формальні показники однієї з ілокутивних функцій МА – питання – присутні у поверхневій структурі МА, тому у цьому випадку засоби ілокутивного дейксису є експліцитними, тоді як дейктики ілокутивної функції спонукання присутні імпліцитно у глибинній структурі конструкції.

Як бачимо, про те, що мовець реалізує певний МА з конкретною ілокутивною функцією, свідчать компоненти комунікативної ситуації. Однак їх зв'язок з компонентами ілокутивної семантики МА носить здебільшого конвенційний характер, оскільки одним із постулатів МА є обов'язкова відкритість ілокутивної мети МА для розпізнання. Відповідно, реалізуючи непряму стратегію в акті комунікації, мовець впевнений у тому, що слухач здатен розпізнати його комунікативний намір, й передбачає наявність в адресата відповідних фонових знань, обізнаності щодо принципів мовленнєвого спілкування й здатності до логічних висновків. Ці знання дозволять слухачеві пов'язати мовне оформлення висловлювання і МА заданого ілокутивного типу з конкретною ситуацією спілкування.

До НКЛМА відносимо також риторичні запитання, представлені поліпредикативними одиницями, ілокутивна функція яких не знаходить вираження у поверхневій структурі (5). Вони позбавлені комунікативної ознаки запитання інформації й «виконують основну мовленнєву функцію передачі певного повідомлення логіко-інтелектуального характеру» [3].

(5) «Do you know Germany?»

«It is not possible to know Germany. Only to endure it».

And why I should thank God, if I believed in God, that I have no German blood» (John Fowles).

Прагматична мета використання адресантом риторичного запитання полягає у посиленні його дії на адресата у порівнянні з синонімічними розповідними висловлюваннями. Мовець наче підключає слухача до мисленнєвого та мовленнєво-творчого процесу, надаючи йому більш активної ролі у комунікації і кращого засвоєння повідомлення, що йому передають.

Отже, гіпотаксис у функції КлМА – це яскравий приклад одиниць, у яких ієрархія граматичних відношень не завжди ізоморфна ієрархії прагматичних відношень, а синкретизм мовленнєвого смислу детермінується прагмасемантичною дискретністю їх компонентів – простих МА, на перетині яких вони утворюються. КлМА виражають більш нюансовані, дифузні прагматичні значення, а свідомий вибір мовцем непрямого МА пов'язаний, очевидно, з тим, що імпліцитний, завуальований спосіб вираження свого наміру є більш ефективним засобом викликати у співрозмовника відповідну реакцію, спонукати його до певних дій і досягнути, таким чином, бажаної мети. Декодування ж формальної структури одного МА як іншого здійснюється слухачем здебільшого з опорою на дискурсивний контекст.

Перспективними, на наш погляд, є питання розробки структурної типології КлМА, а також вивчення різних його різновидів – періоду, супертаксису, архітаксису тощо.

Література:

1. Стасів М. В. Семантика і прагматика складнопідрядного речення з підрядним з'ясування в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / М. В. Стасів. – Львів, 2016. – 23 с.
2. Бочкарев А. И. Причины употребления косвенных речевых актов. [Электронный ресурс] / А. И. Бочкарев. – Режим доступа : [//cyberleninka.ru/article/n/prichiny-upotrebleniya-kosvennyh-rechevyh-aktov](http://cyberleninka.ru/article/n/prichiny-upotrebleniya-kosvennyh-rechevyh-aktov)
3. Кильмухаметова Е. Ю. Риторические вопросы как косвенные речевые акты (на материале французского языка). [Электронный ресурс] / Е. Ю. Кильмухаметова. – Режим доступа : [//cyberleninka.ru/article/n/ritoricheskie-voprosy-kak-kosvennye-rechevye-akty-na-materiale-frantsuzskogo-yazyka](http://cyberleninka.ru/article/n/ritoricheskie-voprosy-kak-kosvennye-rechevye-akty-na-materiale-frantsuzskogo-yazyka)
4. Конрад Р. Впросительные предложения как косвенные речевые акты / Р. Конрад // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс, 1985. – С. 349–383.
5. Мидова Е. О., Никонова Ж. В. Эксплицитные и имплицитные свойства иллокутивного дейксиса. [Электронный ресурс] / Е. О. Мидова, Ж. В. Никонова. – Режим доступа : [//cyberleninka.ru/article/n/eksplitsitnye-i-implitsitnye-svoystva-illokutivnogo-deyksisa-1](http://cyberleninka.ru/article/n/eksplitsitnye-i-implitsitnye-svoystva-illokutivnogo-deyksisa-1)
6. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике / Г. Г. Почепцов. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 556 с.
7. Приходько А. Н. Сложный речевой акт в паратактической упаковке. Когниция, коммуникация, дискурс : Междунар. сб. н. тр. / А. Н. Приходько. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2014. – № 8. – С. 93-102.
8. Fowles, John. The Magus. [Электронный ресурс] / John Fowles. – Режим доступа : [//a7sharp9.com/Magus.html](http://a7sharp9.com/Magus.html)